

AMATŐR SZÍNJÁTSZÓK

Helyzetek és látószögek

Napi postám halmazából két levelet idézek. Az egyik egy Buda környéki kisközségből érkezett: „Kedves Barátom! Mellékletten visszaküldöm a műsorfüzeteket, amelyekkel voltál szíves segítségünkre lenni. Április 4-i műsorunk igen jól sikerült, tetszett a közönségnek is és a vezető elvtársaknak is. Segítségedet köszönjük. Szokásom szerint október elején ismét jelentkezem NOSZF műsor ügyében. Kérlek, már most gondolkodj rajta Barátsággal és ismételt köszönettel: K. Z. művelődési otthon igazgató.” A másik egy nyomtatott meghívó, amely arról értesít, hogy a miskolci Manézs Színház az aggteleki cseppkőbarlangban bemutatja Sámánének című műsorát. Jegyek az ország valamennyi IBUSZ, Volán és Expressz fiókjánál megrendelhetők, vagy a helyszínen megválthatók.

A két levél az amatőr színjátszás két szélsőséget érzékelteti — a csoportok lehetőségét és működési körét illetően. A két szélső pont között pedig ott nyúlszög és működik, születik, szerveződik, feloszlik és újraszerveződik az a háromezernyi csoport, amelyekről a statisztikák tájékoztatnak. S amelyekre a közvélemény alig figyel fel, mert látószög meghatározza a legjobb 30–40 együttest, s torzítja az egy-két botrányhős csoport.

S mert a horizont teljes egészében sohasem látható, mindenki mást-mást vesz észre belőle. Különböző emlékek örömeivel vagy rossz szájízével közeledik az amatőrök felé. Néhány hivatásos színész és rendező idegenkedik: az amatőrök agresszíven-szokatlan formákat választanak. A színházi kritikusok jelentős része viszont éppen a kísérletezést kéri számon, s csak az avantgard vonulatokra figyel. A művelődéspolitikai irányítók a popularitást, a közművelődésben való aktív részvételt igénylik, a pedagógiai és szociológiai elméletek egy része az önképzőkör-jelleget és a szakkeresésűket. Az egyetemisták, a fiatal értelmiségiek a progresszivitást, a kispolgárpukasztást szeretik vagy hiányolják; a nagyközönség az érthető, szórakoztató műsorokat keresi; a társadalmi élet helyi — községi, üzemi — vezetői pedig olyan műsorszolgáltató egységeket látnak a csoportokban, amelyek minden fontos politikai-társadalmi eseményen frissen vasaltan és megmosdatott ünnepi gondolatokkal lépnek a közönség elé.

Mi is van hát a horizonton?

Időnként feltűnik rajta a gyermekszínjátszás. Hallatára jó néhány pszichológus kap csalánkiütést, mert úgy véli, hogy a színpad — szemben a bábjátékkal — magamutogatásra, exhibicionizmusra neveli a gyermekeket. Más pszichológusok — svéd, angol és csehszlovák kollégáikkal érve egyet — azt vallják, hogy a gyermekek színjátéka szervezi az egészséges közösségeket, hozzászoktatja a gyermekeket a közösség előtti megnyilatkozáshoz, beszéd- és mozgáskultúrára nevel. Míg a vita csendben folyik, az egész amatőr színjátszómozgalom 20–25 százalékát kitevő gyermekcsoportok lassan megbirkóznak műfaji, irodalmi gondjaikkal. Megbirkóznak Lakner-bácsi lakkcipős-tüllruhás gyermek-majom-színházának emlékeivel; s egyre ritkábban gyilkolják meg a színpadon a tizenkétéves Prónayk a tizenegy éves Latinca Sándorokat — politikai gyermekszínjátszás címen. Helyüket átvekszik a Weöres Sándor-műsorok, népmesefeldolgozások, a felszabadult gyermekjátékok. utat készítve a jövő nemzedék egészségesebb színházi ízlése felé.

Ennél jóval többet mutat fel magából a középiskolai diákszínjátszás. Hangja is kevésbé mutál. Műsoraik java része megfelel annak a követelménynek, amit legutóbbiban (milyen furcsa!) Szentgyörgyi Albert fogalmazott meg: „megélni az irodalmat!” Műfaja az irodalmi oratórium, a szerkesztett verses

műsor és a játék (ezeket nevezték régebben irodalmi színpadi műsoroknak), a pódiumjáték, a népi komédia.

Bonyolultabb képet mutat az egyetemi színjátszás. Egyes csoportjaik alig lépnek túl az irodalmi bemutatók tisztes vállalkozásán (de ez a kép is szebb, ha például mérnök-hallgatókra gondolunk), más együttesek szétfeszítik mind a pódium, mind a színpad számukra konvencionálisnak, nyugósnek tetsző kereteit, és dramaturgiai salto mortálékkal borzolgtatják a realista játéktílushoz szokott nézők kedélyeit. Pontosabban: borzolgtatják, de közönségük többnyire saját korosztályukból verbuválódik, s ez, mint a világon mindentől, a színjátszástól is a bátorságot, a szokatlanságot az avantgard romantikáját várja el. Hogy mit játszik az egyetemi színjátszás legjava, annak érzékeltetésére két élvonalbeli együttesnek azokat a műsoraikat sorolom fel, melyeket az utóbbi két-három évben láttam. A Szegedi József Attila Tudományegyetem Színpada: Stációk (háromrészes műsor a háborúról és a hetköznapok közönyéről Radnóti, Pilinszky és Handke műveiből), Elektra (gondolati színjáték az Elektra drámákból), Petőfi-rock (zenés, koreografált játék a 150. évforduló tiszteletére — rádióból és tévéből ismerhetjük), Sarkadi Imre: Kőműves Kelemen. A Budapesti Műszaki Egyetem Vári Színpada: Hát ahogyan a csodák jönnek (Ady műsor), Perló ének (irodalmi és dokumentum-oratórium a magyar nép évszázadairól), Tapéta és árnyék (lírai műsor Weöres költszetéből, az elidegenedés ellen szólva), Fábrián Zoltán: Paticsfalak között (dokumentumjáték a tanyai életformáról), A kiválasztott (oratórium és játék Petőfiről).

A nagy, városi művelődési központok és néhány nagyobb üzemi csoportjai közül többen szintén vállalják a kísérletezést, s bár karakterük nagyon hasonló az egyetemi színjátszáséhoz, műsorrendjük arculata kettős: játszanak saját, őket már jól ismerő közönségüknek, s játszanak kisközsegekben, peremkerületek klubjaiban, munkásszállásokon. De erről később.

A mozgalom — számát illetően — derékhadra a községi, kisüzemi, szövetkezeti csoportok sokasága. Munkájuk jórészt attól függ: került-e oda hozzáértő és ügybuzgó pedagógus vagy népművelő. Egy fiatal művelődési ház igazgatója például elérte, hogy a Baranya megyei Mágocs község csoportja 1972-ben Káncbarcán, az Országos Színjátszó Fesztiválon a legnagyobb együtteseket megelőzve kapja meg a feszt

tíval fődíját. Hogy ez mennyire a véglet, a ritka kivétel, azt az jelzi, hogy amikor a fiatal igazgató elkezdte Mágocsról, a csoport gyakorlatilag megszűnt, azóta nem tudunk róla semmit. A nagy többség tehát szerényen simul bele közsege szellemi-társadalmi életébe, s évente kétszer-háromszor egy-két hónapon át arra készül, hogy a maga eszközeivel és lehetőségeivel tegyen emlékezetesebbé egy-egy ünnepnapot, esetleg író-olvasó találkozót, klubestet. Róluk csak a legnagyobb elismeréssel beszélhetünk, s nekik kellene a legtöbb segítséget adnunk. Mert ennek a körnek erejét éppen a most lezárult Szépiatok játékok, regölők című, népköltészeti kötöttségű, népszokások bemutatására ösztönző országos program mutatta fel, amelyre — vállalva a versengést — több mint száz falusi együttes nevezett.

Ifjúság, közéletiség, avantgard

Ha ma nálunk színjátszócsoporthat, irodalmi színpadról (régóta mindegy, hogyan nevezzük) hall valaki, csak fiatalokból álló közösségre gondol. A NSZK-ban, Csehszlovákiában és Ausztriában, Bulgáriában és Svédországban ugyanis minden korosztályt megtalálhatunk a színjátszók között. A prágai gyár főmérnöke figyelmesen hallgatja az alakításáról szóló szakmai bírálatot a csehak hronovi, nemzeti fesztiválján. Pár évvel ezelőtt a füleki városi tanács elnöke maghatottan vette át a szlovákiai magyarok fesztiváljának egyéni nagydíját, amit Capek Fehér kórjában nyújtott alakításáért kapott. Ugyanebben az évben tiltotta le nálunk a közvélemény „nem tetszik”-je a színpadról három barátomat: egy járásbírósi elnököt, egy kutatómérnököt és egy körzeti orvost. Magyarországon egy bizonyos életkor és társadalmi státus elérése után már presztizsesvesztéssel jelent, ha valaki fellép egy klasszikus vigjátékban vagy mai dokumentumdrámában, ha valaki nyilvánosan elmond egy Petőfi- vagy egy Juhász Ferenc verset.

Nálunk tehát — egy ideig még, ha tetszik, ha nem — az amatőr színjátszás egyenlő az ifjúsági színjátszással, bármelyik fentebb vázolt rétegről legyen is szó. Ennek a ténynek pedig szigorú konzekvenciái vannak, mind a „mit játszik”, mind a „hogyan játszik a mozgalom” kérdésében.

Az ifjúsági csoportokban ugyanis — s ezekben a világban mindenütt — nagyobb az önkifejezési

igény, mint az, hogy egyszerűen bemutassanak valamilyen értékes irodalmi művet. A csoportok ma általában nem József Attila vagy Váci Mihály költszetét mutatják be, hanem általuk szólnak. Verses összeállításokkal, lírai oratóriumokkal, dramatizált novellákkal, maguk-írta groteszkekkel, átdolgozott klasszikusokkal, dokumentumjátékokkal szólnak a chilei fasizmusról vagy a családok széthullásáról, a felszabadulásról vagy az ifjúság gondjairól, a vaskalaposságról vagy az elidegenedés veszélyeiről, a jövő titkairól vagy mai ideáljairól (— furcsamód: legkevesebbet a szerelemről).

A gondolatoknak ez a makacs vállalása azután két probléma körül sarkosodik. A kis-világok és a nagy-világok ábrázolásában. A kisvilág ábrázolása — úgy tetszik — egyenlő a közéleti tettel. Mert a csoportok megragadnak valami fontosat, megragadják társadalmi életüknek valami olyan kérdését, amit körüljárnak, megszerkesztenek, színre visznek, felerősítve a nagyobb közösségek elé tárnak. Belülről bírálva — tisztító, javító szándékkal. Ennek a szándéknak egyik, a mozgalomban már klasszikus számba menő példája a tatányai bányász fiatalok Kukabúvárok című dokumentumjátéka, amely egyetlen szorongató, felhívó jelű kiáltás a modern családi élet törmelékévé változó, veszélyeztetett környezetben élő, szélső esetben a kukákban hulladék után kutató, a gyermeklakhosság másfél-két százalékát kitevő gyermekek sorsáért. Ilyen szándék, az élet fontos kérdéseibe való beleszólás szándéka munkál egyre több csoportban. Szólnak népbetegségeikről: az öngyilkosságról, szólnak a XIX. századot idéző tanyai létformákról, kapcsolataink elszürküléséről. Társadalmunk gondjait belülről látják, belülről bírálják, s ezzel tesznek eleget a közéletiség kor-diktálta követelményének.

A nagy-világok ábrázolása a problematikusabb. Jó néhány csoport vág bele az élet általánosabb kérdéseinek ábrázolásába, s Dürrematt, Max Frisch, Peter Weiss és mások műveinek bemutatásával beszélnek az elidegenedésről általában, a forradalmiságról általában, a hatalmi viszonyokról általában. A dramaturgiai fogatékosságok, vagy a kollektív játéktípus szokatlansága kelti azt az érzést, hogy a pesszimista hangú mű bemutatása egyenlő a bemutató csoport pesszimista világnézetével. Számos jel mutat arra, hogy a csoportok játéktípusának letisztulására, ideológiai tisztánlátásának növekedésével, a vállalt kísérletek

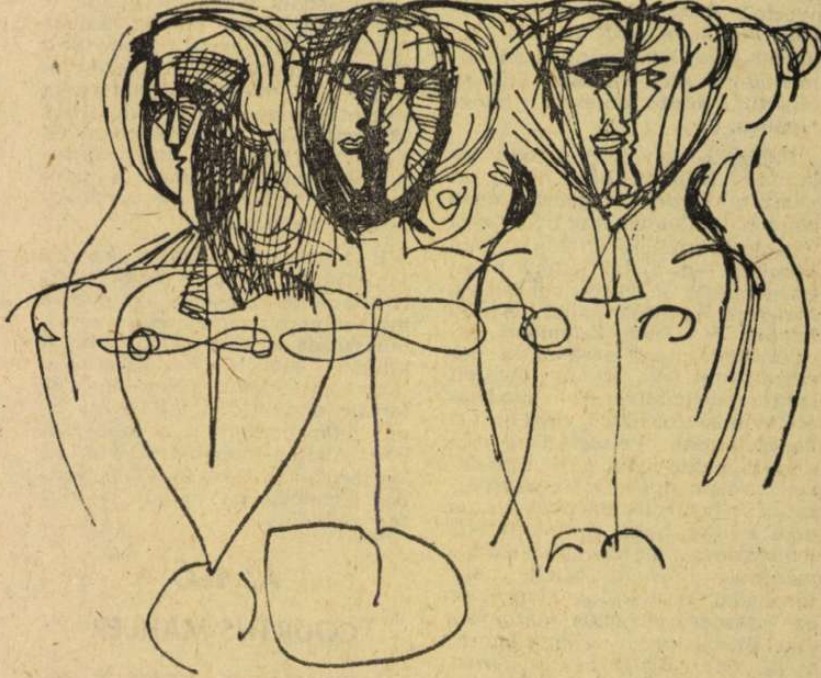
beérésével ezek a félreértések fokozatosan megszűnnek. (Ezt a célt szolgálják a színjátszó-fesztiválok követő ankétok, viták, elemzések is.)

Mert nemcsak a gondolat új, hanem a stílus is. Az amatőr színjátszás ma kollektív színjáték, s mert teljesen ifjúsági karakterű, többnyire nélkülözi a beérlett, nagy élet- és színpadi tapasztalattal rendelkező színjátszókat. (Ezért említettem a külföldi példákat.) Egyéni szereplők helyett közösségek vannak a világról. Ezért terjedtek el a szavalókórusok, a szinte koreografált tömegmozgatók, s a drámák előadása helyett ezért kedvesebb az amatőrök számára a pódiumjáték, amelyben nem jellemeket kell formálni, hanem csak jellemeket jelezni.

Befelé vagy kifelé élni?

A mozgalom történetének volt egy olyan korszaka, amikor túlhangsúlyozottá vált a belső, közösségi élet, az önművelés, a szakkör-szerűség. Még az is elhangzott, hogy a produkció teljesen másodlagos, fontos a felkészülés, a csoportnevelés. Számtalan közösség bomlott fel emiatt. Az ugyanis majdnem mindig, hogy egy fiatal mi visz a csoportba: a kíváncsiság-e vagy a baráti társaság, a szerelem-e vagy az irodalom kedvelése. Az összetartó erő a közös siker, a fellépés sikere, a gondolat és az élmény átadásának sikere. S mindez mit eredményezhet?

Az említett Sámánéneket a miskolciai Diószegi Vilmos szibériai folklórgyűjtéséből állították össze, s varázsolták szuggesztív színpadi művé. Míg dolgoztak rajta, a csoport olyan világgal ismerkedhetett meg, amelyről eddig legfeljebb olvasott, belülről, alkotó módon ismerte most meg. Mert nem maradtak meg a versek pusztá elmondásának szintjén, hanem általuk bemutatották a közösséget élni, s meghalni tudó sámant, vezért. Ez az irodalom és ez a gondolat azonban nem marad csak sajátmaguké. Továbbadják, átnyújtják mindazoknak, akikhez hozzáférközhettek. Ilyen szándékkal dolgozik ma a mozgalom legtöbb csoportja, s legjobbjainak — 80–120 együttesnek — legtöbb műsora több tucatnyi előadást megér. Ezzel a szándékkal — a kisebb közösségnek a nagyobb közösséghez való közeledése szándékával — járja a szentesi középiskolás csoport a Csongrád megyei tanyavilágot vidám népköltészeti műsoraival, s nem megy a csoportkohézió, a belső nevelés rovasára, hogy hat év óta az ötszázadik előadáshoz közelednek. S ezzel a szándékkal — a közlés, a művelés és nemes szórakoztatás szándékával — fedezte fel magának a mozgalom a piac- és vásártereket, a kirándulóhelyeket, a presszókat, mint játéktereket, s ezzel a közművelődési szándékkal mutatnak be munkásszállásokon és bányale szállóhelyeken, tanyai iskolákban és téess tanácstermekben verses műsorokat, fontos kérdéseket fessegető pódiumjátékokat.

Barcsay Jenő
1963

Barcsay Jenő: Rajz